

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 2 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 2

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 2

TOSHKENT-2022

**ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ**

1. МАНСУРОВА Нилуфар Мухсинжон қизи
ФАХРУДДИН ЎЗГАНДИЙНИНГ ЭР-ХОТИННИНГ МУЛКИЙ ҲУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ
ТЎҒРИСИДА ҚАРАШЛАРИ..... 8

**КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

2. МАДРИМОВ Хушнуд Кувандикович
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИНГ
ҲУҚУҚЛАРИ ВА ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАРИНИ СУДДА ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ
АЙРИМ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ..... 14

3. АЗАТОВ Жаҳонгир Айбекович
ЗАЩИТА ДОВЕРИЯ КАК ПРИНЦИП АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРОЦЕДУР 21

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ
ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ**

4. САЛИМОВА Ирода Мамаюсуфовна
ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИНИНГ ТААЛЛУҚЛИЛИГИ ВА СУДЛОВЛИЛИГИ:
ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ..... 29

5. АЧИЛОВА Лилия Илхомовна, АШУРОВА Мадина
ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ПОНЯТИЯ «ПУБЛИЧНЫЙ ПОРЯДОК» В МЕЖДУНАРОДНОМ
КОММЕРЧЕСКОМ АРБИТРАЖЕ 36

6. ЭРКАБАЕВА Шахноза Икромжоновна
ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТОВ ОГРАНИЧЕННОГО
ПАРТНЕРСТВА И КОММАНДИТНОГО ТОВАРИЩЕСТВА 44

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

7. ХАМЗАЕВ Дилавер Дилшод угли
ГЕНЕЗИС ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТВА О БОРЬБЕ С ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫМИ
ФИНАНСОВЫМИ ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ 53

8. УТЕМУРАТОВА Сапаргул Шамшетовна
АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАРДА
(ЖК 193-196 МОДДАЛАР) ЖИНОИЙ ОҚИБАТ ТУРЛАРИ..... 63

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

9. МАХМУДОВ Суннатжон Азим ўғли
ЖИНОЯТ ИШИНИ ТУГАТИШДА ИСБОТ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ 69

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна
ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ И ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ
МЕДИЦИНЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 78

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

11. ХУЖАЕВ Шохжахон Акмалжон угли ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОГРАНИЧЕНИЯ ДОСТУПА К СОЦИАЛЬНЫМ СЕТЯМ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	88
12. ШУКУРОВА Мухаё Мукумжановна ЖИСМОНИЙ ВА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ МУРОЖААТЛАРИНИ КЎРИБ ЧИҚИШДА ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВА ТАШКИЛОТЛАРИ МАНСАБДОР ШАХСЛАРИНИНГ ЖАВОБГАРЛИГИНИ КУЧАЙТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	97
13. МУКУМОВ Бобур Мелибой угли ОЦЕНКА РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ В СФЕРЕ ЦИФРОВОГО БАНКИНГА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И ДРУГИХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ	107

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ШУКУРОВА Мухаё Мукумжановна

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Тошкент вилоятидаги
Халқ қабулхонаси етакчи мутахассиси

ЖИСМОНИЙ ВА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ МУРОЖААТЛАРИНИ КЎРИБ ЧИҚИШДА ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВА ТАШКИЛОТЛАРИ МАНСАБДОР ШАХСЛАРИНИНГ ЖАВОБГАРЛИГИНИ КУЧАЙТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ШУКУРОВА М.М.
Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқишда давлат
органлари ва ташкилотлари мансабдор шахсларининг жавобгарлигини кучайтириш
масалалари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2022)
Б. 97-106.

 4 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2022-4-12>

АННОТАЦИЯ

Мақолада Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш тартиби борасидаги фикр-мулоҳазалар баён этилган. Жисмоний ва юридик шахслар мурожаатларини ўз вақтида тўлиқ кўриб чиқилишини таъминлаш механизмларини ишлаб чиқиш ва давлат ҳокимияти органлари ва уларнинг мансабдор шахсларининг фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқишда жавобгарлигини кучайтириш масалалари тўғрисида фикрлар билдирилган.

Калит сўзлар: Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари, Халқ қабулхоналари, маъмурий жавобгарлик, фуқаролар мурожаатлари институти, ҳамкорлик масалалари.

ШУКУРОВА Мухаё Мукумжановна

Ведущий специалист народной приёмной Президента Республики
Узбекистан по Ташкентской области

ВОПРОСЫ УСИЛЕНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ И ОРГАНИЗАЦИЙ ПРИ РАССМОТРЕНИИ ОБРАЩЕНИЙ ФИЗИЧЕСКИХ И ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

АННОТАЦИЯ

В статье представлены особенности рассмотрения обращений физических и юридических лиц в Узбекистане. Представлена точка зрения о разработке механизмов, обеспечивающих своевременное и полное рассмотрение обращений физических и юридических лиц, а также усилении ответственности органов государственной

власти и их должностных лиц при рассмотрении обращений граждан.

Ключевые слова: Обращения физических и юридических лиц, Народные приёмные, административная ответственность, институт обращений граждан, вопросы сотрудничества.

SHUKUROVA Mukhayo

Leading specialist of the People's reception of the President of the Republic of Uzbekistan in the Tashkent region

ISSUES OF STRENGTHENING THE RESPONSIBILITY OF OFFICIALS OF STATE BODIES AND ORGANIZATIONS WHEN CONSIDERING APPEALS OF NATURAL AND LEGAL PERSONS

ANNOTATION

The article presents the opinions on the procedure for reviewing the appeals of natural persons and legal entities. Opinions have been expressed on the development of mechanisms to ensure the full review of the appeals of individuals and legal entities in a timely manner, as well as on the issues of strengthening the responsibility of state authorities and their officials in the consideration of citizens' appeals.

Keywords: Appeals of individuals and legal entities, people's receptions, administrative responsibility, institute of citizens' appeals, issues of cooperation

Ўзбекистонда инсонпарвар демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг конституциявий-ҳуқуқий концепцияси вужудга келиши ҳозирги янги сифат босқичида аввалло инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг умумэътироф этилган халқаро андозалари соҳасини объектив таҳлил этиш ҳамда уларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш билан бевосита боғлиқдир. Асосий қадриятларни ўзида мужассам этилган аҳолининг ижтимоий ва сиёсий ҳаётидаги иштироки кўламини босқичма-босқич янада кенгайтириш борасида фуқаро мурожаатлари институтининг инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашда давлат ва индивид ўртасидаги муносабатларни акс эттиради.

Халқ қабулхоналари бошқа давлат органлари ва жамоатчилик билан бирга мурожаатларни кўриб чиқишда марказий давлат идорасига айланиб, мувофиқлаштириш ва назорат қилиш орқали ҳам бу соҳани ҳозирги талаб даражасида тартибга солишга ҳаракат қилишмоқда. Шу билан бирга бу жараён ниҳоятда кенг, кўптармоқли, жамиятимиз муносабатларини деярли барчасини қамраб олганлиги давлат органлари мансабдор шахслар ва ходимларидан ниҳоят катта этибор, юқори масъулият ва катта билим ва тажрибани талаб этади.

Ўзбекистон Республикаси “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Қонуннинг мақсади давлат органлари ва давлат муассасаларига, шунингдек уларнинг мансабдор шахсларига жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат бўлиб, бу соҳада уларнинг юқори маъсуллигини ва яқин ҳамкорлигини назарда тутди [1]. Демак ҳозирги даврда Халқ қабулхоналари бу масалада мурожаатларни бевосита ўзлари кўриб чиқишлари ҳамда бу ишни бошқа мутасадди органларга йўллашга ҳақлидир.

Шундай бўлганда ҳам улар мурожаатлар ижросини ўзининг таркибида ҳамда

бошқа давлат органлари ходимларга нисбатан уларнинг бу соҳадаги ишларини кузатиб назорат олиб бориши ва мансабдор шахсларнинг маъсулиятини, қолаверса прокуратура органлари билан жавобгарлигини оширишига катта эътибор берилиши самарали натижа беради. “Давлат органларида, давлат муассасаларида ва давлат иштирокидаги ташкилотларда жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш тартиби тўғрисида”ги Намунавий низомда [2] бундай ҳуқуқий асослар бевосита келтирилмаган. Лекин амалиётда кейинги йилларда мурожаатлар ижроси Халқ қабулхоналари ва давлат органлари биргаликдаги яқин фоолияти туфайли амалга оширилмоқда. Халқ қабулхоналари ва бошқа давлат органлари мансабдор шахсларининг бундай ҳамкорликни такомиллаштириш ва уларни маъсулиятини ошириш ва жавобгарлигини белгилаш каби масалалар долзарб муаммо сифатида ўрганиб чиқилиши лозим. Маълумки, бу институт жамият ва давлат ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг асосий элементларидан бири бўлиб фуқаролар ва давлат органлари ўзаро мулоқотининг ўзига хос шакли сифатида кўриб чиқилганлигини ҳам таъкидлаш зарур. Бундай мулоқотнинг заифланиши ёки тугатилиши давлатнинг барқарорлигига зарар келтиради ва фуқароларнинг норозилигига олиб келади. Масалан, фуқароларнинг мурожаатлари кўпинча давлат мансабдор шахслари ёки умуман бирон-бир ҳокимият эътиборидан ўтган муаммони очиб, аппаратини, яъни ходимларни камчиликларини кўрсатиб уни яхшилашга, бартараф этишга ёрдам беради. Мурожаатларда қонунчиликка бевосита ўзгартириш ва қўшимчалар таклиф қилинмаса ҳам кўтарилган муаммолар қонун-ҳужжатларни такомиллаштиришга сабаб бўлиши мумкин.

Барча тарихий даврларда мурожаатларни фуқаролар ва ҳокимликлар ўртасидаги мулоқотнинг ўзига хос шакли сифатида кўриб чиқилганлиги ҳам муҳим аҳамиятга эга. Фуқароларнинг мурожаат қилиш ҳуқуқи - давлат механизмини машҳур эҳтиёжларга мувофиқ йўналтириш ва тузатиш, ўз вақтида намоён бўладиган муаммоларни ҳал қилиш имконини берувчи муаммолар ва қийинчиликлар ҳақида фикр ва иш сифати ва камчиликлари ҳақида маълумот олиш воситасидир. Е.И.Бичкова ва И.Е.Поповлар “давлат ва шахс ўртасидаги муносабатларда мувозанатни ўрнатиш учун жамият ва ҳокимият ўртасида самарали мулоқот тизимини яратиш, давлат органи фоолиятини қўллаб-қувватлаш ва жамоатчилик ишончини оширишга ёрдам берадиган алоқа каналларини яратиш керак» деб ёзадилар [3].

Қозоғистон Республикаси қонунчилигида жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш тартиби сифатида «инсоннинг давлат ички ва ташқи сиёсатига, шунингдек, жамоат характеридаги воқеа ва ҳодисаларга бўлган муносабатининг ифодаси белгиланган [4]. Русолими М.А.Мироновнинг сўзларига кўра, бу ҳолда назоратнинг энг яхши шакли мурожаатларга асосланган текширишлардир [5]. Тожикистон Республикасининг «Фуқаролар мурожаатлари тўғрисида» ги Қонунининг 9-моддасида мансабдор шахслар, фуқаролар мурожаатларини ҳар томонлама, холисона ва ўз вақтида кўриб чиқиш мақсадида масъул мансабдор шахсларни чақириш, шунингдек, ходимларни текширишлар учун жойларга юбориш ҳуқуқига эга дейилган [6]. Лекин, давлат органлари, мансабдор шахслар барча келган шикоят ва аризаларни ўз иш юритувига олиш ва текширувлар ўтказиш имкониятига эга эмас. Шунинг учун ҳам мурожаатларнинг деярли барчаси маҳаллий органларга кўриб чиқиш учун йўналтирилади улар эса ўз навбатида мурожаатларга тўғри муносабатда бўлмасдан уларни чуқур ва малакали кўрилмаслиги сабабли ноқонуний қарорлар қабул қилиш, мурожаатларни кўриб чиқишни рад этиш ёки унинг муддатларини бузиш ҳоллари ва уларни кўриб чиққан ходимларнинг масъулиятсизлиги ва совуққонлигига юқори давлат органлар томонидан тўғри баҳо берилмасдан ходимлар оддий муҳокама, эътироз билан чекланиб одатда жавобгарликка тортилмасдан қоладилар.

Маълумки, ҳокимият субъектларининг ишларини энг юқори даражага кўтарилиши ва уларга нисбатан аҳолининг ишончини орттириши лозим бўлган жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари соҳасидаги ўз фаолиятининг натижалари учун давлат ҳокимияти органларининг мансабдор шахсларига нисбатан юридик жавобгарлик механизми қонунчилик даражасида яратилган. Юридик адабиётларда масъул ходимлар жавобгарлик масаласига катта эътибор қаратилган. А.В.Новиковнинг фикри бўйича “юридик жавобгарликнинг таъсирчан механизмини ишлаб чиқиш ва жорий этиш зарур” [7]. Юридик жавобгарлик – бу ҳуқуқий нормалар талабларига нисбатан уларга онгли равишда риоя қилиш ва бажаришни тақозо этадиган муносабат, бузилганда эса шахснинг муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш тариқасидаги салбий оқибатларга дучор бўлиш зарурати” [8], деган фикр умумэтироф этилган нуқтаи назарга айланди. Бу “миллий қонунчиликда давлат томонидан назарда тутилган ҳамда у тан олган халқаро ҳуқуқ нормаларидаги қонуний ваколатлар доирасидан четга чиқиш, ўз мажбуриятларини лозим даражада бажармаслик ёки жабрланган шахслар ҳуқуқларини тиклаш, уларга етказилган зарарни қоплаш ҳамда айбдор давлат органлари ва мансабдор шахсларга жазонинг муқаррарлигини таъминловчи умуман давлат, унинг ҳар қандай органи ва мансабдор шахслари томонидан тақиқларнинг бузилганлиги учун самарали давлат институтларининг санкцияларини амалга оширишдир” [9]. Шунинг учун бундай жавобгарлик доирасида амалга ошириладиган давлат фаолиятигина давлат ҳокимияти органлари томонидан жисмоний ва юридик шахслар ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларининг ҳар қандай бузилишини реал ҳимоя қилишга ёрдам беради. Давлат ҳокимияти органлари ва уларнинг мансабдор шахсларининг жавобгарлиги масаласи жисмоний ва юридик шахслар мурожаатларининг лозим даражада кўриб чиқилишини таъминлаш механизмидаги энг муҳим масала ҳисобланади [10]. Жавобгарлик – бу ижтимоий муносабатлар тартиботининг мажбурий намоён бўлиши тариқасида объектив мавжуд бўладиган ҳодисадир. У ижтимоий мулоқот субъектлари ҳатти-ҳаракатлари (муомаласи)га мувофиқлигининг объектив заруратини акс эттиради. Дарҳақиқат, мурожаатни ўрнатилган тартибга мувофиқ ҳолисона кўриб чиқиш давлат ва жамият ҳамкорлигига катта таъсир кўрсатиши мумкин. Шу сабабли ҳам у ўз муаммоларининг ҳал этилишидан умидвор бўлиб мурожаат қилган шахсларнинг манфаатларини кўзлаб амалга оширилиши лозим.

Фуқаролар мурожаатлари институтини такомиллаштиришнинг яна бир жиҳати, бизнингча, мурожаатнинг юқори сифат даражасида кўриб чиқилганлигига бевосита таъсир этувчи масъулиятдир. Бу эса фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонунни бузганлик учун жавобгарликни назарда тутди. Бундай ҳолда, биз биринчи навбатда манфаатдормиз, унга кўра биз юридик жавобгарлик ҳақида гапиришимиз мумкин. Иккинчиси ҳуқуқий нормалар талаблари бузилганда юзага келади. Бундай жавобгарлик ҳуқуқбузарга нисбатан давлат томонидан муҳофаза қилиш чораларини қўллашни ўз ичига олади [11]. Маълумки, жавобгарлик интизомий, маъмурий, фуқаролик ва жиноий бўлиши мумкин. Ҳаммаси содир этилган ҳуқуқбузарликнинг хусусиятига боғлиқ. Шу билан бирга юридик жавобгарликнинг ҳар бир тури ўзига хос жазо чоралари ва уларни қўллашнинг махсус тартиблари билан ажралиб туради [12]. Ҳокимиятнинг барча даражаларидаги мурожаатларни кўриб чиқиш тартиби соҳасидаги аксарият ҳуқуқбузарликлар тадбиркорлик субъектларининг ривожланишига ҳалақит берадиган тўсиқ ва ғовларни бартараф этиш, қонунчиликка зид келадиган идоравий қарорларни бекор қилиш, ишга жойлашиш, соғлиқни сақлаш, банк кредитларидан эркин фойдаланиш, уй-жой коммунал ва йўл транспорт хизматлари сифатини яхшилаш масалалари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, суд-ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат органларининг фаолияти бўйича [13]

юримдик жавобгарликнинг самарали чораларини қўллашни тақозо этади. Ахир бундай ҳуқуқбузарликлар давлат ҳокимияти вакилларига нисбатан ишончининг камайиши, аҳолининг кўз олдида нафақат алоҳида мансабдор шахслар, балки бутун давлатнинг обрўсизланишига олиб келади. Муайян шахсининг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузганлик ёки уни амалга оширишни чеклаганлик учун илгари тавсифланганига қараганда, одатда, кескинроқ чоралар қўлланилмайди, чунки улар субъектив ҳуқуқлар ёхуд муайян норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қоидаларини бузганлик учун амалдаги қонунчиликнинг соҳавий ҳуқуқ нормаларида назарда тутилган.

Юқорида баён қилинган фикрлар мазмунидан келиб чиқиб, қонуний манфаатларни бузганлик учун юримдик жавобгарлик мавжуд бўлишининг қуйидаги асосий мақсадларини алоҳида ажратиб кўрсатамиз:

– субъектнинг қонуний манфаатларини амалга ошириш, ҳуқуқий муносабатларнинг турли иштирокчилари айби билан қонунга мувофиқ ва қонун билан тақиқланмаган интилишларни амалга ошириш йўлида юзага келадиган тўсиқларни бартараф этишга кўмаклашиш;

– ўзгаларнинг манфаатларини бузувчи шахсга давлат мажбурлови ва муайян муносабатларда иштирок этишга тегишли давлат органларининг ваколати билан таъсир кўрсатиш.

Ушбу таъсир кўрсатиш ҳуқуқ бузувчига нисбатан содир этилган қилмиш учун салбий оқибатларга дучор бўлиш мажбурияти тариқасида татбиқ этилади. Бу қуйидагиларга имкон беради: а) бузилган ҳуқуқ ҳамда мавжуд ижтимоий алоқалар ва муносабатлар мувозанатини қайта тиклаш; б) айбдор шахсга нисбатан жавобгарликнинг жазоловчи кучини амалга ошириш, бу ҳар қандай турдаги жавобгарликка, жумладан, қонуний манфаатларни бузганлик учун жавобгарликка ҳам ёки ноқулайликдан ортиқ даражада чекламаслиги ҳисобланади. Жавобгарликнинг асосий белгиси эса унинг манфаатдор субъектга қонун билан қўриқланадиган манфаатни амалга ошириш (бу биринчи навбатдаги устуворлик ҳисобланади) ва қонуний манфаатни бузувчини жазолаш (бу эса иккинчи даражали хусусиятга эга бўлган жавобгарликнинг ретроспектив жиҳати) имконини беришидир.

Шундай қилиб, қонуний манфаатларни бузганлик учун жавобгарлик кўриб чиқиладиган тоифа тўғрисида айнан ҳуқуқий тизимда вужудга келган тўлақонли институт нуқтаи назаридан ёндашиш имконини беради. Давлатнинг шахс олдидаги жавобгарлиги ва масъуллиги принципи Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 2-моддасида ўз аксини топган бўлиб, соҳавий қонунчиликда ривожлантирилади ва янада аниқлаштирилади: “Давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар” [14]. Масалан, Ўзбекистонда давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг ноқонуний ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан судга шикоят қилиш тизими амал қилади, давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари томонидан етказилган зарарни қоплаш тўғрисида моддий-ҳуқуқий нормалар қабул қилинган ва амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний ва юримдик шахсларнинг мурожаатларитўғрисида”ги Қонунининг 15-моддасида таъкидланишича, давлат ўзининг органларига мурожаат этиш ҳуқуқини кафолатлайди, мурожаатни қабул қилиш ва кўриб чиқишни қонунга хилоф равишда рад этилганлиги устидан шикоят қилиш ҳуқуқи мустаҳкамланган. Бу мурожаат этиш ҳуқуқини бузувчи шахс ўз қилмиши учун назарда тутиладиган жавобгарликдан далолат беради. Қонуннинг 38-моддасида тўғридан-тўғри айтиладиги, мурожаатлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик, худди шунингдек, тухмат ва ҳақоратдан иборат мурожаат берганлик белгиланган тартибдаги жавобгарликка сабаб бўлади. Кўрсатилган

ҳуқуқларни бузганлик учун аниқ санкциялар эса маъмурий ва жиноят қонунчилигида белгиланган.

Юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик учун Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 43-моддаси (Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик) шуни назарда тутадиги, “жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини қабул қилиш ва кўриб чиқишни қонунга хилоф равишда рад этиш, уларни кўриб чиқиш муддатларини узрли сабабларсиз бузиш, ёзма ёхуд электрон шаклда жавоб юбормаслик, жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига зид қарор қабул қилиш, жисмоний ва юридик шахсларнинг бузилган ҳуқуқлари тикланиши ҳамда мурожаат муносабати билан қабул қилинган қарор бажарилишини таъминламаганлик – мансабдор шахсларга энг кам иш ҳақининг бир бараваридан уч бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади”. Кўриниб турибдики, ушбу норма жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонунчиликни бузувчи қилмишлар учун маъмурий жавобгарликка сабаб бўлувчи ҳуқуқбузарликларнинг бешта таркибини санаб ўтади ва ушбу рўйхат тугал ҳисобланади, чунки мазкур модданинг матнида кўрсатилган моддани кенг шарҳлаш учун асос мавжуд эмас.

Шунга қарамадан, бизнинг фикримизча, жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликларнинг айрим таркиблари маъмурий қонунчиликда назарда тутилмай қолган. Масалан, кодексда ўрнатилган тартибда мурожаат берганлиги ёхуд унда танқид мавжудлиги учун мурожаат берувчилар ва уларнинг оила аъзоларини таъқиб қилиш, шахсий қабул қилиш жадвалини аҳолига етказиш тартибини бузиш, шахсий қабул қилиш жадвалини қасддан бузиш, мурожаатни кўриб чиқишни ҳаракатлари устидан шикоят қилинаётган шахсга юбориш, мурожаатни қонунчиликда назарда тутилмаган асослар бўйича кўриб чиқмасдан қолдириш каби ҳуқуқбузарликлар таркиби мустаҳкамланмаган.

Булардан ташқари миллий қонунчилигимизга қуйидаги мансабдор шахслар жавобгарлигини кучайтириш билан бевосита боғлиқ меъёрлар билан тўлдириш мумкин:

- фуқаронинг талабига асосан мурожаатини ва унга илова қилинган материаллар мазмун-моҳиятини тушунтириш учун уларни қабул қилиш тўғрисидаги талабини қондиришдан асоссиз бош тортиш. Қонун билан қўриқланадиган материаллар бундан мустасно;

- мурожаатни кўриб чиқиш билан боғлиқ материаллар билан танишиш учун мурожаат қилувчиларни рад этиш. Қонун билан қўриқланадиган материаллар бундан мустасно (Татаристон Республикаси Конституциясининг 25-моддаси);

- аризани қабул қилишдан бош тортиш, мурожаат юзасидан қабул қилинган қарор ҳақида фуқарога жавоб бермаслик, шунингдек мурожаатни бошқа давлат органига йўналтириш ҳақида хабардор қилмаслик (Татаристон Республикаси «фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида» ги Қонунининг 5 ва 9-моддалари);

- фуқаронинг мурожаатини тушган пайтдан эътиборан мажбурий рўйхатдан ўтказиш тартибига риоя этмаслик;

- ҳаракатлари ёки камчиликлари ва қарорлари устидан шикоят қилинаётган ёки ғайриқонуний равишда хабар берилган органларга ёки мансабдор шахсларга фуқароларнинг шикоят ва баённомаларини юбориш;

- ёзма мурожаатда кўтарилган масалаларни ҳал этиш бир неча давлат органлари ваколатига кирганлиги сабабли фуқаронинг мурожаати нусхаларини тегишли давлат органларига юбормаслик;

- аризани кўриб чиқиш шартларини бузиш ёки қонунга хилоф равишда рад

этиш;

- фуқароларнинг мурожаатларини ҳар томонлама, холисона ва ўз вақтида кўриб чиқишни таъминламаслик, рад этиш сабабларини аниқламаслик, шунингдек, қарордан шикоят қилиш тартибини тушунтирмаслик, фуқаронинг бузилган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини тиклаш ёки ҳимоя қилишга қаратилган чора-тадбирларни кўрмаслик;

- тайёрланаётган, содир этилаётган ёки содир этилган ноқонуний қилмиш ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олган тегишли органга мурожаатни юбориш лозимлиги тўғрисидаги ҳаракатсизлик;

- давлат органи раҳбари ёки мансабдор шахс ёки ваколатли шахс томонидан аризани кўриб чиқиш муддати чўзилганлиги сабаби тўғрисида фуқарога хабар бермаслик;

- фуқаронинг оғзаки мурожаати мазмунини унинг шахсий қабули карточкасида рўйхатдан ўтказиш қоидаларини бузиш;

- фуқарога мурожаатида ушбу давлат органининг ваколатига кирмаган масалалар мавжуд бўлса, қаерда ва қандай тартибда мурожаат қилиши лозимлигини тушунтиришдан бош тортиш.

Албатта, айтиш мумкинки, Кодекснинг бошқа моддалари жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар билан у ёки бу даражада боғлиқ бўлиши мумкин. Таъкидлаш жоизки, Жиноят кодекси 144-моддасининг иккинчи қисмида жисмоний шахсни, унинг вакилини, уларнинг оила аъзоларини, юридик шахсни, унинг вакилини ва юридик шахс вакилининг оила аъзоларини улар давлат органига, давлат муассасасига ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига мурожаат қилганлиги муносабати билан ёхуд билдирилган фикри ва мурожаатидаги танқид учун, худди шунингдек, бошқача шаклда танқид қилганлиги учун мансабдор шахс томонидан таъқиб этиш учун жавобгарлик мустаҳкамланган, бироқ бунгача бир йил мобайнида маъмурий жавобгарликка тортилганлик фактининг мавжуд бўлиши квалификация қилувчи аломат сифатида кўрсатилмаган. Ҳуқуқбузарликларнинг аралаш таркиби учун жавобгар бўлган ҳуқуқбузарликларнинг аралаш таркиби учун жавобгарлик турларига қуйидагиларни киритиш мумкин: 40-модда (туҳмат), 41-модда (ҳақорат қилиш), 42-модда (давлат тили тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш), 44-модда (шахсга унинг ҳуқуқ ва манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини беришни асоссиз равишда рад этиш), 46-модда (маънавий ёки моддий зарар етказиши мумкин бўлган маълумотларни ошкор этиш), 461-модда (шахсий ҳаёт дахлсизлигини бузиш) ва бошқалар. Кўрсатилган нормалар мурожаатларни кўриб чиқиш жараёнида уларнинг бузилиши аниқланганда қўлланилиши мумкин. Бироқ, эътироф этиш жоизки, улар юридик амалиётда учраши мумкин бўлган мурожаат этувчи шахсларнинг барча бузилган ҳуқуқларини қамраб ололмайди.

Юқорида баён қилинганларга боғлиқ равишда, биз Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 43-моддасига “муурожаат этиш муносабати билан қабул қилинган қарорни бажариш” жумласидан кейин қуйидаги жумлани қўшишни таклиф қиламиз: “шахсий қабул жадвалини аҳолига етказиш тартибини бузиш, шахсий қабул қилиш жадвалини қасддан бузиш, муурожаатни кўриб чиқишни ҳаракатлари устидан шикоят қилинаётган шахсга юбориш, шунингдек, муурожаатни қонунчиликда назарда тутилмаган асослар бўйича кўриб чиқмасдан қолдириш” ва ушбу кодекснинг 15-моддаси нормасига мувофиқ, муурожаатлар соҳасидаги белгиланган қоидаларга риоя қилмаслик билан боғлиқ маъмурий ҳуқуқбузарликларни содир этганлик учун маъмурий жавобгарлик хизмат вазифасига тегишли мажбуриятларни бажаришни таъминлаш кирадиган

шахс зиммасида бўлади. Шу билан бирга, кодексга асосан, “доимий, вақтинча ёки махсус ваколат бўйича тайинланадиган ёки сайланадиган, ҳокимият вакили вазифаларини бажарадиган ёхуд давлат органларида, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида, мулк шаклидан қатъи назар, корхоналарда, муассасаларда, ташкилотларда ташкилий-бошқарув, маъмурий-хўжалик вазифаларини амалга оширадиган ва юридик аҳамиятга эга ҳаракатларни содир этишга ваколат берилган шахс, худди шунингдек, халқаро ташкилотда ёхуд чет давлатнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи, маъмурий ёки суд органида мазкур вазифаларни амалга оширувчи шахс мансабдор шахс - деб эътироф этилади”. Бироқ мурожаатлар тўғрисидаги қонун ўз амал қилишини фақат давлат органларига татбиқ этишидан келиб чиқиб, кўриб чиқиладиган ҳуқуқбузарликларнинг субъекти фақат давлат органларининг мансабдор шахслари бўлиши мумкин. Маъмурий жазони қўллаш маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этган шахсни бажармаганлиги учун маъмурий жазо қўлланилган мажбуриятини бажаришдан озод этмайди. Шунингдек, назарда тутиш лозимки, кодекснинг 38-моддасига мувофиқ, маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этган шахс ушбу ҳуқуқбузарлик билан етказилган зарарни қоплаши шарт. Бироқ агар ҳуқуқбузарликни содир этиш натижасида етказилган мулкий зарар белгиланган энг кам иш ҳақидан ортиқ бўлса, унда айбдорнинг ушбу зарарни қоплаши тўғрисидаги масалани маъмурий ишлар бўйича судья ёхуд фуқаролик ишлари бўйича суд ҳал қилади. Қонунчилик муайян ҳолатларда маъмурий жавобгарлик билан бирга жиноий жавобгарлик чораларини ҳам назарда тутаяди.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 144-моддаси қоидаларига асосан, “жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини қабул қилиш ва кўриб чиқишни қонунга хилоф равишда рад этиш, уларни кўриб чиқиш муддатларини узрли сабабларсиз бузиш, ёзма ёхуд электрон шаклда жавоб юбормаслик, жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига зид қарор қабул қилиш, жисмоний ва юридик шахсларнинг бузилган ҳуқуқлари тикланиши, мурожаат муносабати билан қабул қилинган қарор бажарилишини таъминламаганлик ёки мурожаат муносабати билан маълум бўлиб қолган жисмоний шахсларнинг шахсий ҳаёти ёхуд юридик шахсларнинг фаолияти тўғрисидаги маълумотларни уларнинг розилигисиз ошкор этиш, худди шунингдек, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатлари ёхуд жамият ва давлат манфаатларига жиддий зиён етказилишига сабаб бўладиган жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бошқача тарзда бузиш” учун жиноий санкциялар белгиланган.

Ушбу норманинг фаразлари (гипотезаси) таҳлили шуни кўрсатадики, у Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 43-моддасидаги қилмишларни санаб ўтади, бироқ уларга яна иккитаси қўшилган: 1) жисмоний шахсларнинг шахсий ҳаёти ёхуд юридик шахсларнинг фаолияти тўғрисидаги маълумотларни уларнинг розилигисиз ошкор этиш; 2) жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатлари ёхуд жамият ва давлат манфаатларига жиддий зиён етказилишига сабаб бўладиган жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бошқача тарзда бузиш. Бундан ташқари, бу ерда квалификация қилувчи аломат кўрсатилган: қилмиш жиноятга айланади, башарти у жисмоний ва юридик шахсларнинг эркинликлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатлари ёхуд жамият ва давлат манфаатларига жиддий зарар етказган бўлса. Жиноят кодексининг саккизинчи бўлимида жиддий зарар тушунчаси берилмаган. Шунинг учун биз Жиноят кодекси 144-моддасининг биринчи қисмида келтирилган аниқ таъриф ҳуқуқни қўллаш амалиётида турли хил шарҳлашларга сабаб бўлиши

мумкин, деб ҳисоблаймиз. Ахир зарарнинг жиддий миқдорини аниқлаш ҳуқуқни қўлловчининг ихтиёрида қолади-да. Шу боис биз ушбу модданинг биринчи қисмига моддада кўрсатилган қилмишни маъмурий жазо чораси қўлланилгандан сўнг бир йил мобайнида такрор содир этиш аломатини квалификация қилувчи тариқасида қўшишни таклиф қиламиз. Бундай ёндашув юридик амалиётда синовдан ўтган ва ушбу жиноятни квалификация қилишда мураккабликни келтириб чиқармайди, демакки, қонунни қўллаш самарадорлигини оширади. Шунинг ҳам таъкидлаш жоизки, ғайриҳуқуқий қилмишларнинг очиқ рўйхатини мустаҳкамловчи ушбу модданинг биринчи қисми таърифи – “жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги бошқа қонунни бузишлар” – мансабдор шахсларни ноқонуний, асоссиз жавобгарликка тортишдан иборат қонунни бузишларга олиб келиши мумкин.

Шунга мувофиқ, биз Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 43-моддаси ва Жиноят кодекси 144-моддасининг биринчи қисмида келтирилган ғайриҳуқуқий қилмишлар рўйхатини бирхиллаштиришни, шу билан бирга, Жиноят кодекси 144-моддасининг биринчи қисмида таъкидланганларни ҳисобга олган ҳолда, қуйидаги таҳрирда баён қилишни таклиф қиламиз: “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини қабул қилиш ва кўриб чиқишни қонунга хилоф равишда рад этиш, уларни кўриб чиқиш муддатларини узрли сабабларсиз бузиш, ёзма ёхуд электрон шаклда жавоб юбормаслик, жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига зид қарор қабул қилиш, жисмоний ва юридик шахсларнинг бузилган ҳуқуқлари тикланиши ҳамда мурожаат муносабати ҳуқуқлари тикланиши ҳамда мурожаат муносабати билан қабул қилинган қарор бажарилишини таъминламаганлик ёки мурожаат муносабати билан маълум бўлиб қолган жисмоний шахсларнинг шахсий ҳаёти ёхуд юридик шахсларнинг фаолияти тўғрисидаги маълумотларни уларнинг розилигисиз ошкор этиш, шахсий қабул қилиш жадвалини аҳолига етказиш тартибини бузиш, шахсий қабул қилиш жадвалини қасддан бузиш, мурожаатни кўриб чиқишни ҳаракатлари устидан шикоят қилинаётган шахсга юбориш, мурожаатни қонунчиликда назарда тутилмаган асослар бўйича кўриб чиқмасдан қолдириш маъмурий жазо қўлланилгандан кейин бир йил мобайнида такроран содир этилса, энг кам ойлик иш ҳақининг йигирма беш бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд олти ойгача қамоқ билан жазоланади”.

Қонун ҳужжатларига мувофиқ, мурожаатларни кўриб чиқиш тартиби талабларини бузганлик учун интизомий жавобгарлик чоралари қўлланилиши мумкин. Давлат органларининг мансабдор шахсларига Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг амал қилиши татбиқ этилади. Кодекснинг 176-моддасига мувофиқ, давлат органининг ходими ўз меҳнат мажбуриятларини виждонан бажариши, иш берувчининг қонуний фармойишларини ўз вақтида ва аниқ ижро этиши шарт. Ходимнинг меҳнат мажбуриятлари ички тартиб-қоидаларда, интизом тўғрисидаги устав ва низомларда, ташкилотда қабул қилинадиган маҳаллий ҳужжатларда (жамоа шартномаларида, йўриқномалар ва ш.к.) меҳнат шартномасида аниқлаштирилади.

Шунинг учун Меҳнат кодексининг 181-моддасига мувофиқ, давлат органи раҳбарининг ходимга нисбатан қуйидаги интизомий жазо чораларини қўллашга ҳақли эканлигини мантиқий деб ҳисоблаймиз: 1) ҳайфсан; 2) ўртача ойлик иш ҳақининг ўттиз фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима; 3) меҳнат шартномасини бекор қилиш. Демак, юридик жавобгарликнинг турли кўринишдаги институтлари комплекс хусусиятга эга.

Иқтибослар / Сноски / References:

1. “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги Қонуни.

11.09.2017 йилдаги ЎРҚ-445-сон // <https://lex.uz/docs/3336169>

2. Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат органларида, давлат муассасаларида ва давлат иштирокидаги ташкилотларида жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш тартиби тўғрисидаги Намунавий низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори, 341-сонли, 2018, 7 май. // <https://lex.uz/docs/3730228>

3. Бычкова Е. И. Обращения граждан и правотворческая инициатива граждан как формы участия населения в осуществлении местного самоуправления.

4. Попов И. Е. Институт права граждан на обращения в органы власти: проблемы понятия и принципиальные особенности // Вестник ЮУрГУ. 2009. № 6. С 91

5. Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 г. № 221-III «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц» // URL: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=03358&all=al>

6. Миронов М.А. Обращения граждан как конституционно-правовой институт: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. М., 2002.

7. Закон Республики Таджикистан об обращениях граждан // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 1996. №24. Ст.368; 1998. №10. Ст.79; 2006. №11. Ст.469; 2007. №7. Ст.666.

8. Новиков А. В. Обращения граждан (административно-процедурные правовые аспекты): Дисс. ... к. ю. н. Воронеж, 2006.

9. Маркунин Р.С. Юридическая ответственность депутатов и органов представительной власти: общетеоретический аспект: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2013. – С. 8.

10. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 11 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-381-сонли Қонуни // <https://lex.uz/docs/2517744>

11. Саидов И.Х. Конституционное право граждан на обращение, и его реализация в Республике Таджикистан. Автореф. дисс.на соиск. уч. ст. к.ю.н. М.2014.

12. Законотворческий процесс в РФ [Электронный ресурс]. URL: http://humanitar.ru/page/ch6_3

13. Духно Н. А., Ивакии В. И. Понятие и виды юридической ответственности // Государство и право. 2000. № 6. С. 12-17

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 28 декабрь “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони // <https://lex.uz/docs/3089924>

15. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // <https://lex.uz/docs/20596>